

Fossilfritt stål som ska produceras med hjälp av vätgas och massor av el, batterifabriker som ska bidra till ett mindre beroende av Kina och massor av vindkraftverk som ägs av den kinesiska staten. Forskarna Christian Sandström och Magnus Henrekson har i flera år varnat för att på olika sätt satsa skattepengar i projekt som kan sluta som gröna bubblor. Nu har bubblorna börjat spricka tidigare än de trodde. Jan Jörnmark har tittat närmare på en betydelsefull faktor som bland andra Northvolt verkar ha underskattat: tillgången på arbetskraft.

Text: **Thomas Östberg**
Illustration: **Björn Öberg**

INBROMSNING

Magnus Henrekson, professor i nationalekonomi
på Institutet för näringslivsforskning:

”JAG TYCKER ATT DET LÅTER SOM MISSBRUK AV DE MEDEL MAN FÅTT”

Ett Northvoltbolag i konkurs och ingen fabrik i Borlänge. De fossilfria stålsatsningarna bromsas in och skjuts på framtiden och landets största vindkraftspark som ägs av världens största diktatur är konkursmässig, under rekonstruktion och till salu. Dyra delar av den gröna omställningen i Sverige går inte alls som tänkt.

”Det har gått fortare än vi trodde. Jag hade framför allt inte trott att Northvolt skulle utvecklas på det här sättet. Det framstår ju som att ledningen varit inkompetent och slösat bort massor av pengar. Det sas ju att bolaget hade hämtat massor av kompetens från Tesla, bland annat genom vd Peter Carlsson”, säger Magnus Henrekson, professor i nationalekonomi på Institutet för Näringslivsforskning.

Enligt honom har Northvolt kraftigt underskattat svårigheterna med att tillverka batterier. För sju år sedan sa vd Peter Carlsson i *Aktuellt* att man skulle tillverka 3 500 batterier i minuten. I september i år hade man en produktion på 60 000 batterier i veckan i Skellefteå.

– Och fabriken som skulle bidra till att göra Europa mer oberoende av Kina köpte produktionsutrustning och hyrde in operatörer från Kina. Maskinerna fungerade inte alls som de skulle, var farliga och saknade den lagstadgade CE-märkningen. Jag tycker att det låter som missbruk av de medel man fått, säger Magnus Henrekson.

Magnus
Henreksson

Magnus Henrekson har tillsammans med ekonomen David Sundén på uppdrag av Svenska Policyinstitutet skrivit tre kritiska rapporter om stålsatsningarna i norra Sverige. Rapporterna har titlarna *Från brunt till grönt, Lönsam eller kostsam?* och *Till vilket elpris som helst?*.

Sju uppdrag lades också ut till olika forskare och finns publicerade i antologin *De norrländska stålsatsningarna – frälsare eller gökunge?*.

Arbetet stöttades ekonomiskt av tolv entreprenörer, bland andra Rune Andersson, Carl Bennet och Christer Gardell.

Enligt en sammanställning som SVT gjort har svenska staten gett bolaget 600 miljoner kronor i bidrag. Till det kan läggas 2,5 miljarder i lån och 12 miljarder i kreditgarantier som ännu inte utnyttjats. Dessutom har Skellefteå kommun satsat miljarder i infrastruktur och svenska pensionsfonder har köpt aktier i bolaget för nio miljarder kronor. En konkurs skulle därmed kunna kosta skattebetalarna väldigt mycket pengar.

I september varslade Northvolt 1 600 anställda om uppsägning och i oktober gick utvecklingsbolaget Northvolt Ett (som inte hade några anställda, men stod för planering och byggde företagets fabriker) i konkurs. Då hade man redan i juni meddelat att den planerade fabriken i Borlänge inte blir av.

Händelserna har också påverkat en lång rad underleverantörer till Northvolt som nu har det mycket svårt ekonomiskt. Region Västerbotten gick under hösten in med 20 miljoner av skattebetalarnas pengar för att stötta underleverantörer till Northvolt som drabbats av konkursen. Drabbade är också alla de som flyttat till Skellefteå, kanske från ett annat land, köpt bostäder och nu står utan jobb.

– Man har blåst aktörer i det lokala näringslivet på ett väldigt osnyggt sätt, säger Magnus Henrekson.

Till listan med gröna företagssatsningar som avbrutits eller skjutits upp kan också läggas den danska energigjätten Ørstedts e-metanolfabrik i Örnsköldsvik och Unipers fabrik för grönt flygbränsle som skulle ge 300 jobb i Långsele. Och förstås Hybrit och Stegra (tidigare H2 Green Steel) som båda planerar att tillverka fossilfritt

FABRIKEN SOM SKULLE BIDRA TILL ATT GÖRA EUROPA MER OBEROENDE AV KINA KÖPTE PRODUKTIONSUTRUSTNING OCH HYRDE IN OPERATÖRER FRÅN KINA.

stål. Järnmalmspellet ska ersättas av järnsvamp (syrefritt, direktreducerat järn) som tillverkas med hjälp av fossilfritt framställd vätgas.

Fossilfri vätgas framställs genom elektrolys där vatten spjälkas till vätgas med hjälp av syre och stora mängder el. Alternativet är att utvinna vätgas ur fossila bränslen, framför allt naturgas. Då blir den förstås inte fossilfri. Dessutom anses den vätgasen göra större nytta inom andra användningsområden.

Ändå har EU:s Green Deal om 1 000 miljarder euro på tio år valt att fokusera väldigt mycket på vätgas.

– Mellan 2025 och 2030 ska produktionen vara uppe i tio miljoner ton grön vätgas. Trots att vätgas är farlig att hantera och faktiskt är en mycket star-

kare växthusgas än koldioxid om den kommer ut i naturen, säger Christian Sandström.

I slutet av oktober i år meddelade gruvbolaget LKAB (som äger Hybrit tillsammans med SSAB och Vattenfall) att övergången till järnsvamp, som skulle ha inletts under 2030-talet och vara genomförd 2050, skjuts upp till 2040-talet. Skälet som uppgavs var förändrade mineraltillgångar och begränsningar i infrastruktur.

Stegra skulle enligt sin ursprungsplan ha produktion i gång redan i år i det stålverk som byggs i Boden. Nu är planen att starta tillverkning 2026. Orsaken till namnbytet var breddad

verksamhet som ska omfatta försäljning av järnsvamp och arbete med vätgasteknik. Tillsammans med Kaunis Iron ska Stegra bygga ett pelletsverk i Norge som ska förse stålverket med svensk råvara.

Stegra som beviljats cirka 2,5 miljarder kronor i statligt stöd fick i september en första utbetalning på 100 miljoner euro. Bolaget har tidigare beviljats 250 miljoner euro ur EU:s innovationsfond.

– Det återstår att se vad som händer med Stegras planer, men just nu saknar man malm och tillräckligt med el för tillverkning av järnsvamp. Det finns ju heller ingen hamn i Boden, så stålet kommer att köras med tåg till Luleå. Jag tror att det blir väldigt svårt att få företaget lönsamt, säger Magnus Henrekson.

Intressant i sammanhanget är att både Stegra och Northvolt har erhållit kreditgarantier från Riksgälden på 13 respektive 15 miljarder kronor. Kreditgarantier innebär att staten går i borgen för 80 procent av beviljade lån och har normalt använts för att hjälpa etablerade exportföretag att till exempel ta sig in på en ny marknad. Efter en regeländring är det nu även möjligt att ge exportgarantier för gröna investeringar inom Sverige.

Enligt Ekonomistyrningsverket (ESV) framgår det av förarbetena till budgetlagen att lån där den förväntade förlusten bedöms överstiga 20 procent av utlånat belopp i stället bör finansieras via anslag (i statsbudgeten). ESV skriver också på sin hemsida att ”Den ekonomiska risken vid utlåning liknar i stor utsträckning risken vid kreditgaranti-verksamhet”.

Riksgälden har dock gjort bedömningen att de båda startup-bolagen ska erhålla kreditgarantier och att det då (till skillnad från om det hade gällt ett lån) inte finns något regelverk med en gräns på 20 procent. Trots att kreditrisken kan sägas vara densamma och skattebetalarna i värsta fall kan få betala hela summan.

Vindkraften har fått stöd i form av elcertifikat och har inte behövt betala för balansering av elsystemet (som beräknas kosta åtta miljarder i år) eller sänkta fastighetsvärden för människor som bor nära vindkraftverken. Christian Sandström har tillsammans med ekonomikonstulanten och analytiker Christian Steinbeck granskat lönsamheten i svensk vindkraft. Resultaten publicerades i Kvartal i år och visar att sektorn mellan 2017 och 2022 gjort sammanlagda förluster på 13,5 miljarder kronor. Det motsvarar en förlustmarginal på 39 procent.

I oktober 2023 ansökte Sveriges största vindkraftspark, Kinaägda Markbygden Ett (statligt kontrollerade och i USA svartlistade CGN äger 75 procent) om rekonstruktion. Två månader senare

Christian Sandström

Christian Sandström har länge intresserat sig för bidragskapitalism där skattebetalarna står för risk och företagarna tar hem eventuell vinst. På Timbro har han bland annat gett ut böckerna *Gröna bubblor*, *Gröna bubblor 2* och *Gröna bubblor 3*.

hände samma sak med Aldermyrberget utanför Skellefteå och sommaren 2024 hade (o)turen kommit till Överturingen.

I fallet Markbygden Ett är det stora problemet att man ingått ett avtal med Norsk Hydro där man förbundit sig att sälja el fram till 2040 till ett fast pris som ligger långt under marknadspris. Både Norsk Hydro och Skatteverket har motsatt sig en rekonstruktion av Markbygden Ett som i början av året hade skulder på cirka sex miljarder kronor.

Skatteverket tycker att ägarna med den kinesiska staten i spetsen ska skjuta till mer pengar och att förlusterna inte ska drabba svenska skattebetalare och andra fordringsägare. I oktober 2024 meddelade Norsk Hydro att man ingått ett avtal om kompensation för uteblivna elleveranser. Tingsrättens rekonstruktionsplan vann laga kraft den 18 november.

– Det finns många vindkraftverk som gör stora förluster. En fråga man därför måste ställa sig är vem som finansierar anläggningarna och är beredd att ständigt skjuta till mer pengar. Tydligt är inte den kinesiska staten i alla fall. Som jag ser det handlar det om ESG-reglerade (environmental, social och governance) pengar, exportkreditgarantier och billiga gröna lån. Därför framstår den kraftiga utbyggnaden som ytterligare ett exempel på industripolitik som inte fungerar. Alltså en grön bubbla, säger Christian Sandström.

En förklaring till att det blivit såhär är att inget politiskt parti vågat ha åsikter som kan tolkas som att man är emot den gröna omställningen. Där har även en stor del av borgerligheten varit tyst och det har därmed saknats opinion.

– Statsminister Kristersson har sagt att näringslivet är motorn i omställningen. Så är det ju, men det ska inte ske genom att man satsar stora summor skattepengar i enskilda projekt som bygger på teknik som man inte vet om den fungerar, Northvolt är nog det värsta exemplet vi har sett hittills, säger Christian Sandström.

Han tycker dock att det är bra att regeringen nu verkar ha satt ner foten och sagt att det inte finns utrymme för mer stöd till Northvolt och att staten inte betalar för anslutning av havsbaserad vindkraft till stamnätet. Det sista har fått Vattenfall att pausa vindkraftsprojekt.

– Man säger att vi har ropat på vargen. Nu har varningarna på flera håll blivit en realitet. I takt med att fler projekt spricker blir de något som politiker måste förhålla sig till. Man kan inte dela ut pengar till projekt som inte kan stå på egna ben, utan faller som korthus när det ständiga flödet av politiskt beslutade pengar avbryts, säger Christian Sandström.

”

DET FINNS MÅNGA VINDKRAFTVERK
SOM GÖR STORA FÖRLUSTER. EN FRÅGA MAN
DÄRFÖR MÅSTE STÄLLA SIG ÄR VEM SOM
FINANSIERAR ANLÄGGNINGARNA OCH ÄR BEREDD
ATT STÄNDIGT SKJUTA TILL MER PENGAR.

Jan Jörnmark, författare och docent i ekonomisk historia:

”Befolkningen har inte rätt kunskaper och medelåldern är hög”

Enligt Jan Jörnmark är de misslyckade satsningarna i norr ett bevis på att såväl EU som svenska staten gör fel när man satsar på industrisubventioner och grön protektionism i stället för frihandel och avreglering. Till det kommer att man kraftigt underskattat betydelsen av tillgång på arbetskraft.

När författaren och docenten i ekonomisk historia, Jan Jörnmark, skrev sin avhandling studerade han stålkrisen i Europa under 1970- och 80-talen. På den tiden drev EU på för att minska de handels hinder och subventioner som fanns i olika länder. I dag konstaterar han att det överstatliga EU i stället är positivt till regleringar och stöd.

För att nå sina gröna mål och klimatneutralitet 2050 har EU åtagit sig att ta fram minst en biljon euro för investeringar. Exempelvis satsas 430 miljarder euro under tio år på vätgas.

– Risken finns att det i stället isolerar europeisk industri och att konflikterna inom EU ökar när länderna konkurrerar om stöd och på den inhemska marknaden, säger Jan Jörnmark.

Han påminner att industripolitiken under 1970-talet ledde till inflation och handelsförslamning. Först därefter kom ett skifte mot mer frihandel och de fyra friheter som på allvar gjorde EU till en öppen marknad.

Nu är man alltså på väg åt fel håll igen enligt Jörnmark. Han ser det som händer med flera nedlagda och uppskjutna satsningar i norra Sverige som bevis på att det ofta blir fel när etableringar styrs av möjligheter till subventioner som på ett eller annat sätt kommer från skattebetalarna.

Ett exempel är Northvolt i Skellefteå vars framtid är högst osäker efter att företagets utvecklingsbolag gått i konkurs.

– Enligt klassisk nationalekonomi krävs det tre saker för att bygga upp en industri: naturtillgångar, kapital och arbetskraft. I det här fallet hade man kraftigt underskattat problemet att få tag på

Jan Jörnmark

Jan Jörnmark gav tillsammans med Christian Sandström 2020 ut rapporten *Den industripolitiska återvändsgränden* som de skrev på uppdrag av Skattebetalarna (och som 2022 fick en uppföljare i *Den industripolitiska återvändsgränden 2.0* av Christian Sandström).

I december publicerar Jan Jörnmark rapporten *Norrlandssatsningarna – Ett spel med stigande insatser* som han också har skrivit på uppdrag av Skattebetalarna.

kompetent arbetskraft, säger Jan Jörnmark.

Han har tittat närmare på demografin och sett att storleken på befolkningen i många norrländska städer varit hyfsat stabil över tid, trots avflyttning söderut. Det beror på att många äldre har flyttat in till kommunernas centralorter.

– Det finns inte tillräckligt med folk, befolkningen har inte rätt kunskaper och medelåldern är hög. Men den analysen har Northvolt och andra företag inte gjort, konstaterar Jan Jörnmark.

Det har resulterat i att man fått anställa personer som pendlat till Skellefteå, även från andra länder, så kallad fly in-fly out.

– Det gör att det blir dyrt, produktionen blir låg, det pratas många språk vilket påverkar både produktion och säkerhet. Vi har ju sett att det skett många arbetsplatsolyckor på Northvolt, säger Jan Jörnmark.

Att lönerna på det sättet drivs upp kan bli ett framtida problem för flera kommuner i Västernorrland, Västerbotten och Norrbotten som redan har svårt att få ekonomin att gå ihop. Därtill riskerar man att en del investeringar som gjorts i lokaler, bostäder, hamnar, järnvägar, vägar med mera inte kommer att behövas.

– Även de kommuner som inte investerat pengar i de här stora projekten kommer att beröras genom att det blir svårare att locka till sig arbetskraft från grannkommunerna. Det är ju inte som i Sovjet på 1930-talet då man kunde kommendera folk att flytta till Sibirien för att jobba, säger Jan Jörnmark.

I september ville Northvolt och Volvo Cars att staten skulle bidra med 12 miljarder till deras planerade gemensamma batterifabrik i Göteborg (som beräknas kosta 20 miljarder). Nu har Volvo Cars sparkat ut Northvolt ut projektet. Samtidigt uppger Dagens industri att krisdrabbade Northvolt, som säger sig vilja utmana Kinas marknadsdominans, förhandlar med kinesiska investerare.

– Att i situationen som är nu börja diskutera mer statligt stöd och mer EU-pengar låter som en galen strategi, säger Jan Jörnmark.

”

ENLIGT KLASSISK NATIONALEKONOMI
KRÄVS DET TRE SAKER FÖR ATT BYGGA
UPP EN INDUSTRI: NATURTILLGÅNGAR,
KAPITAL OCH ARBETSKRAFT.